

Litomyšl bývala za starších dob městem v našem království vynikajícím. Jsouc prvotně osadou pod hradem Litomyšlí, stala se polohou svou při stezce a bráně zemské na pokraji širého hvozdu pomezního důležitým střediskem obchodu a nejživější drahou vojenskou i kupeckou na Moravu, do Rakous a Uher. Záhy, hned na úsvitě doby křesťanské v Čechách, založen tu vedle starobylého hradu prvotně dřevěného po způsobu staroslovanském kostel sv. Klimenta, jenž byl jedním z nejprvnějších, ne-li nejprvnější v Čechách. Za knížete Břetislava II. založen při hradě l. 1098 klášter benediktinský s kostelem Panny Marie, který jest později premonstrátům postoupen.

Zvláštního lesku a ruchu nabylo město naše, kdy zřízeno tu biskupství, kdy na hradě litomyšlském meškali biskupové s hlučným a četným dvorem, kapitulou, a kdy pak ještě druhý klášter augustiniánský, roku 1356 založen. Město tak živé, hostící biskupský dvůr a tolik kněžstva, honosilo se zajisté také stavbami ne všedními. Vedle starého kláštera, původem svým románského, a vedle starobylého kostela sv. Klimenta, také románského, vypínal se katedrální chrám Panny Marie, poblíže pak mocný hrad, hrazený baštami, příkopem a náspy; v těch pak místech, kde je nynější děkanství, stál druhý klášter, s novým vysokým kostelem slohu gotického o dvou věžích.

V klášteřích chována nejedna znamenitost umělecká, nejeden vzácný rukopis. Poklady ty zvláště za doby biskupské rozhojněny. Byloť to za časů Karla IV., zlaté to doby českého umění výtvarného.

Jak tu tehdá bývalo, toho všeho můžeme se jen domýšleti, neboť z té doby středověké, a to z periody románské nezachovalo se nám nic; z periody gotiky pak málo, a to ještě znešvařené přílepky a přístavky pozdějších dob.

Touto památkou jest nynější děkanský kostel. Zakladatelem jeho byl Jan II. ze Středy, biskup litomyšlský a po

dlouhá léta kancléř našeho Karla IV. Biskup tento, jež Jelínek ve své Historii mylně nazývá z Nového Trhu, byl velkým milovníkem umění. Kdyby nic jiného, tak o tom svědčí veliká náchylnost, kterou pojal ku slavnému Petrarcovi, s nímž sobě dopisoval. Týž litomyšlský biskup seznámil se v Itálii, kdež s Karlem IV. meškal, s proslaveným tribunem římským Colou di Rienzi a byl s ním ve spojení.

Založiv r. 1356 v Litomyšli klášter řádu poustevníků sv. Augustina, podnikl stavbu kláštera i kostela sv. Kříže svým nákladem. Stavba trvala ovšem delší řadu let a biskup Jan se o ni staral i pak, když už byl biskupem Olomouckým. Když zemřel, tělo jeho pochováno v Litomyšli v kostele sv. Kříže. Dá se mysliti, že chrám, jež stavěl kancléř a důvěrník Karla IV., muž vysoce vzdělaný a milovník umění, byl dílo důstojné a umělecké. Žel, že několi kráte vyhořev, nezachoval své původní, přesné gotické podoby.

My jen tolik víme, že stavbu vedl a řídil mistr Jakub, že chrám byl vyšší a že měl dvě věže, ovšem že gotické a ne s cibulovitou střechou jako nynější zvonice. Dějin tohoto chrámu zde vypisovati není možná pro nedostatek místa. Požár r. 1460 valně mu ublížil a zdá se, že tehdá klenutí vzalo za své nebo bylo valně poroucháno. Po požáru nahrazeno stropem dřevěným. Když pak r. 1560 kostel nanovo vyhořel, dřevěný strop nahrazen klenutím, jež započato panem Vratislavem z Pernštejna a dokončeno po novém požáru r. 1601 vdovou jeho Marií rodem z Manriquezův de Lara, Španělkou. Za tohoto požáru vzala za své druhá věž, stojící proti nynější s druhé strany. Z té doby, nebo z času pana Vratislava z Pernštejna pochází také pískovcový portál slohu renesančního nad hlavními schody, erby pana Vratislava z Pernštejna a jeho manželky Marie z Lary ozdobený, dílo samo sebou ušlechtilé a krásné, slohem však ku původnímu slohu chrámovému se nehodící.

Kromě tohoto portálu pozoruhodny jsou kaple sv. Markety, sakristie a při ní kaple sv. Josefa, v nichž zachovaly se klenby původní, ze 14. století. Jeden ze svorníků na klenbě sakristie ozdoben je štítkem, v němž je kříž, jiný netvornou tváří a ostatní dva gotickým lupením. Zajímavá je také kaple sv. Josefa, zvláště svou vypuklinou na stěně, zpodobující sv. Máří, s tesanými hlavami, jimiž žebra klenby se zakončují. Zdá se, že hlavy ty, z nichž tři nalevo, hledě k oltáři, jsou bradaté a tři napravo více rázu ženského,

jsou portrétní; snad zpodobují osoby, o stavbu kostela značných zásluh sobě dobovší. Nasvědčuje tomu hlava v biskupské infuli prostřed oněch dotčených šesti hlav, zrovna nad oltářem. Je pravděpodobno, že zpodobuje hlavu samého zakladatele, biskupa Jana ze Středy.

Škoda, že tlustá vrstva vápna pokrývá toto starobylé dílo. Přesto nelze neznamenanati, že hlavy ty, poutající naši pozornost také svými kápěmi a čapkami či čepci, pracovány jsou rázovitě.

Povšimnuvše sobě ještě hlavy satyra jakéhos nebo čerta na jednom ze svorníků v téže kapli a na hlavním oltáři v kostele obrazu od známého jezovity malíře Raba (1787), opouštíme starobylý a památný chrám, upřímně litující, že byl tak nešťastný a že se nám nezachoval v původní podobě, jež by nás živěji připomínala na slavnou dobu našeho království za Karla IV. A již rozloučivše se s vážnou gotikou, vstupujeme do budovy z věku smavé ušlechtilé renesance. Jsme u litomyšlského zámku, jenž jest výstavností svou jedním z nejznamenitějších šlechtických sídel v našem království. Žel, že i on nezachoval se nám tak, jak býval, že nevážnost k dílu tak umělému dopustila, aby tak sešel.

Založen byl roku 1568 nejvyšším kancléřem království Českého, panem Vratislavem z Pernštejna, svého času mecenášem na slovo braným, a dostavěn už roku 1573. Stavitel slul Jan Baptista a byl rodem Vlach. Zámek vyvedl slohem renesančním své vlasti, na nějž jmenovitě připomínají vzdušné galerie nade druhým nádvořím. Vně býval všecken pokryt obrazci a ornamenty do malty rytými, jakož o tom svědčí tu a tam chatrné zbytky, prorážející zpod nynějšího jednotvárného nátěru, jmenovitě u kaple zámecké.

Vzpomeneme-li si na nynější švarcenberský palác na Hradčanech, rovněž tak ozdobený, živěji sobě představíme, jak krásně náš zámek vypadal, všecken od spodu až do svých význačných štítů rustikou jsa bohatě vyšperkován. K tomu domysleme si pěkně zřízenou zahradu, uprostřed pak ní kašnu, uměle z červeného mramoru a bílých kamenů od Antonína Prackhofa, dvorského kameníka vytesanou, zdaliž pak nepovzdechne nade změnou, která se od těch dob se zámkem udála?

V prvním nádvoří staneme u brány vedoucí do dvora druhého. Brána jest štukovím vykládána a nahoře ozdobena erbem (zubří hlava) pana Vratislava z Pernštejna a man-

želky jeho Marie z Manriquezův de Lara. (Po ní také pojmenován lovecký zámeček a ves Mendrika.)

Druhé nádvoří jest jednou z nejzajímavějších částí zámecké budovy. Krásné galerie se tří stran je vroubí, zvláště pak sgraffitové obrazy na průčelí budovy západní poutají naši pozornost. Spatřujeme tu zpodobeny výjevy ze života zvířat, postavy mythologické (Minervu), výjevy historické a biblické. Všechny však vyložiti na ten čas se nepodařilo. V nejdolejších obrazech poznáváme historii Samsonovu a krásné Dalily, nad velikými dvěma obrazy jsou výjevy z dějin římských. Z nich jeden, jak se domýšlím, zpodobuje Koriolana, jež paní římské, majíce v čele matku a manželku jeho, přišly prosit, aby ušetřil Řím.

Hlavních dvou obrazů uprostřed prof. Sedláček ve svých znamenitých „Hradech a zámcích“ nevysvětluje. Též o pravém, hledě od brány, lze udati, že zpodobuje bitvu u mostu milvického, ve kteréž Konstantin Veliký, označiv signa svých legií křížem křesťanským, porazil svého a křesťanův protivníka Maxentia. Slavný Rafael měl na žádost papeže Julia II. událost tuto zvěčniti v jednom ze sálů vatikánských. Nežli se však díla toho podjal, zemřel. Nákres jeho pak vyvedl al fresco žák jeho Giulio Romano a podle jeho obrazu pořízeno je, ovšem ne úplně, naše sgraffito ve dvoře zámeckém. Kým, není známo.

Druhý obraz podoben je dříve jmenovanému ideou. I na něm viděti, jak křesťanství vítězí nad svými protivníky, zde Turky. Která by to byla z nesčetných bitev s Turky svedených, na ten čas udati nelze.

Z vnitřního zařízení budovy zámecké z doby pernštejnské, zajisté také bohatého a skvostného, nic se nám nezachovalo, vyjma krásné a uměle kované mříže nad dveřmi na galerie vedoucími.

Co v komnatách nyní vidíme, jsou zbytkové z minulého a z první polovice nynějšího století.

Starší malba pokojů (ač nelze tvrditi, že by byla snad z doby pernštejnské) otlučena byla ze zdravotních ohledů, když zrušena tu nemocnice, ve kterou byl všecken zámek proměněn po bitvě u Slavkova roku 1805.

V jednotlivých komnatách poutají naši pozornost pěkně pracovaná kamna slohu rokokového a zbytkové obrazárny někdy valdštejnské. Z těch nejvíce vynikají obrazy bitev Eugena Savojského, jež maloval Jan van Huchtenburg

(1646—1733), znamenitý malíř nizozemský, ze školy slavného Wouwermana.

Ale již se rozloučíme s místy, jež nám připomínají lásku k umění českých velmožů, a sestupme do města, abychom shlédli památky toho, že i naši měšťanští předkové měli smysl pro věci ušlechtilé a krásné. Časté požáry, jež Litomyšl stihaly, změnily ovšem její starobylou tvářnost. A co starého ještě zbylo, jako brány, to strženo. Z měšťanských domů starobylosti nejvíce vyniká onen na náměstí č. 110., jehož průčelí hojně je ozdobeno vypuklinami do kamene tesanými. Podle nich lze souditi, že stavba tato pochází ze 16. století.

Nejvýmluvnějším však svědkem, jak měšťané staročeští byli zbožní a umění milovní, je graduál či kancionál, chovaný nyní v domě městské spořitelny. Jest to kniha 24 palce vysoká, 17 palců široká, 8 palců tlustá a opatřena deskami na palec tlustými, pěkně kovanými. Má 510 listů pergamenových; mívala jich však více, neboť jest viděti, že ne jeden byl z ní vyříznut. Obsahuje církevní písně s nápěvy, jak se u nás za 16. století zpívaly. Když pak v 17. a 18. století nastala u nás ona nešťastná doba, kdy Koniášové a jiní fanatikové ničili staročeské knihy, ocitl se i kancionál litomyšlský, jelikož byl původu utrakvistického, u velikém nebezpečení. Než ruka censorova váhala přece uvrci na oheň dílo tak umělecké a zamazala tuší jen některá místa, asi dvacet, jako píseň na památku Jana Husa... Čas však byl milosrdnější; dnes už ono zabarvení vybledlo a jím proráží dosti jasně původní písmo, takže svrchu psanou píseň mohl přepsati prof. Štěpánek úplně na okraj kancionálu.

Největší ceny dodávají kancionálu malby. Jsou to jednak bohatě vyvedené začáteční písmeny, jednak arabesky na okraji a větší neb menší obrázky v textu, obsahu nejvíce biblického. Nad jiné zajímají nás: Krajinka utěšeně malovaná, Svatopluk syny své poučující a sbor literátský, kterýžto obrázek nás názorně poučuje o měšťanském kroji tehdejší doby. Nelze tu podati rozbor těchto maleb. Tolik však aspoň podotkneme, že ačkoliv se nevyrovnají dílům M. Radouše Chrudimského, mají značnou cenu uměleckou, a že zvláště nad jiné vynikají bohaté arabesky slohu renaissančního.

Kancionál, v Praze napsaný i malovaný, byl přivezen do Litomyšle „v pondělí před slavnou památkou Příkladní P.

Ježíše Krista l. P. 1563 za purkmistra Jana Kosatka, za Václava Kaliště, písaře radního, a za jiných mnohých šlechtných, čest, chválu boží, svobodná umění milujících“. — Graduál byl psán a notován v Praze skrze Jiřího Lachesa Nepomuckého a maloval jej Matouš Ornys (Ptáček) z Lindperka, český malíř, té doby na slovo braný. Všecka kniha stála přes 118 kop grošů, přes 500 zl. našich, částka to na onen čas velice značná.

Tolik stručně o uměleckých památkách litomyšlských v tomto článku, jenž chce toliko upozornovati a býti průvodcem. Bylo jich tu mnohem více, avšak čas, živlové i nerozum je zmařily. Nejedna pamětihodná věc chová se také ještě v rodinách.

Avšak dochová-li se dobám pozdějším? Jest naší svatou povinností, zachovávat odkazy a památky po předcích. Novější dobou děje se to výhodně v městských museích, jakáž sobě již i menší města než Litomyšl, na př. Vysoké Mýto, založila.

Kéž by myšlenka, zříditi museum v Litomyšli, našla hojných přátel a příznivců zvláště mezi měšťany! Takové museum bylo by ku prospěchu vědy, ke cti obce a jejích měšťanů, jako je ke cti kancionál litomyšlský ještě po staletích jejich předkům.